

ÇEVRE KAVRAMINA KUR'AN VE SÜNNET MERKEZLİ BİR YAKLAŞIM

Vehbi KARAKAŞ (*)
Nurdan MENDEŞ (**)

Öz

İnsanların ve diğer canlıların ilişkilerini sürdürdükleri ve etkileşim içinde buldukları fizikî, biyolojik, sosyal ve kültürel ortamlara çevre denir. Çevre hava, su, toprak, bitki ve hayvan gibi tabii ve tarihî zenginlikleri içine almaktadır.

Çevre, bireyin kendisi, akrabaları, insanlık ailesi ve buna ilaveten görünen âlemlerin ötesinde, görünmeyen âlemler olarak da tanımlanabilir.

Çevre insanların ihtiyaç duyduğu her şey ve temas kurduğu herkeştir. Diğer bir ifade ile çevre, küçük bir kâinat olan insan ve büyük bir insan olan kâinatır. Kâinat, insanın evi, sarayı ve çevresidir. İkisi de temiz olmalı, temiz kalmalıdır.

Kur'an ve Sünnet, gerek insanın ve gerekse insanın evi ve doğal ortamı olan kâinatın, temiz olması ve temiz kalması için olmazsa olmaz kurallar koymuşlardır. Kur'an ve onun uygulaması olan Sünnet bir çevre yasası ve çevre düzenlemesidir.

Bu makalemizde, Kur'an ve Sünnet merkezli olarak çevre, çevre düşmanları, çevrenin temizliği ve korunması ilkeleri ele alınmakta, ayrıca çevre bilinci veren üç öğretmene (Kur'an, Sünnet ve Kâinat) ve çevre düşmanlarına dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, Çevre, Maddi ve Manevi Temizlik, Günahlar.

An Approach to the Concept of Environment According to the Qur'an and Sunnah

Abstract

Human and the other alive organisms have been maintain their relationship throughout their lives and their mutual interactions wihtin physical, biological, social and cultural stages, which is titled "environment" including air, water, soil, plants, as well as natural and historical circumstances.

Environment could be described as individually being human, the relatives of human, the family of humanity in whole creations by Allah. In addition, it might be called beyond the visible worlds, invisible worlds.

*) Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
(e-posta: vkarakas@sakarya.edu.tr)

**) Dr. Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı (e-posta: nurdanmendes@gmail.com)

Environment is everything what people need and what people has been contacting. In other words, it is like a human which is an abstract of universe and it is like the universe which is to enlarge a human under a lens. The universe is environment, the palace, the home of people. For those reasons, both human and the universe should be clean and should stay clean as hygiene and a deed.

Qur`an and Sunnah always take attention environment. Also, both of them essentially set up certain rules to keep it clean and clear. The rules not only are individually cleanliness of human but also home of people in the universe as natural environment of human. Qur`an and Sunnah, an application of Qur`an, is an arrangement of environment or environmental act.

In this article, we dealt with the principles of environment, the enemies of environment, the cleanliness of environment, and the protection of environment against harmful effects according to the rules and suggestions of both Qur`an and Sunnah. In addition, we stand out the enemies of environment and three different educator of environment as Qur`an, Sunnah, The universe.

Keywords: *Qur`an, Sunnah, Environment, Deed, Sin.*

Giriş

Kur'an, çevre olgusunu sürekli dikkatlere sunmaktadır. O nedenle, yaklaşık beş yüz kere akletmeyi vurgularken verilen örnekler ve vurgulanan hususlar genelde çevre ile alakalıdır.

Kur'an, çevreyi bireyden ayrı saymaz. Bu sebeple Kur'an, bireyin davranışlarını sosyal çevre ve ekolojik alanda değerlendirerek, sosyal ilişkiler bazında bireye vurgu yapmaktadır.

Kur'an ve Sünnet'te çevre olgusu, temizlikle bağlantılı olarak işlenir. Bu ilişkide, akıl, kalp ve çevre birlikteliğine vurgu yapılır. Her üç boyut da, ameller şeklinde değerlendirilir.

Çevre, Allah'ın insanoğluna bir emanetidir. Kur'an ve Sünnet, insandan bu emanete sahip çıkmasını ve çevreyi korumasını istemektedir. Eğer insan, emanete hıyanet eder, çevreye zarar verirse, bunun acısını en fazla kendisi çeker. Çünkü çevre kendisidir. Kendisi de başlı başına bir çevredir.

Çevre

Çevre, bir organizmanın tüm dış etkilere maruz kaldığı alandır (Çağıl, 2008, s.16). Bir diğer tanıma göre çevre, bir organizmanın çevresini teşkil eden canlı ve cansızlarla ilgili şartların ve tesirlerin yekûnüdür. Doğal çevre, dünyanın herhangi bir yerinde tabii şekilde bulunan tüm canlı ve cansız varlıkları kapsayan bir terimdir.

Ekosistem (ecosystem) deyimini, gerçekte ekolojik sistem (ecological system) tabirinin kısaltılmış şekli olup, Grekçe’de ev, ev halkı, doğal yer veya çevre anlamına gelen (eco, oikos) sözcüğünden türemedir. Ekoloji ise, Fizikî ve biyotik çevreleri içerecek; türler arası ve tür dışı ilişkileri vurgulayacak biçimde, canlı organizmalarla bunların çevreleri arasındaki karşılıklı etkileşim ve münasebetleri inceleyen bilim” olarak tanımlanmıştır (Çağıl, 2008, s.17). Kısaca “ekoloji”ye, “çevre bilimi” de diyebiliriz.

Çevre yasasına göre ise çevre, şu şekilde tanımlanmıştır: “Bütün vatandaşların ortak varlığı olup hava, su, toprak, bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginlikleri içermektedir (Bektaşoğlu, 1999).

Bir başka tanıma göre: Çevre, evrensel değerler bütünüdür. İnsanın içinde yaşadığı maddî ve manevî ortamdır (Bektaşoğlu, 1999).

Çevre, canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin bütünüdür. Çevrenin canlı öğeleri; insanlar, bitki örtüsü, hayvan topluluğu ve mikroorganizmalardan oluşur. Cansız öğeleri ise; “iklim, hava ve su”dur. Cansız öğeler canlıları etkileyip, onların eylemlerini güçlendirirken, canlılar da cansızların konumlarını, yapılarını belirleyen etkilere sahip olmaktadır (Bektaşoğlu, 1999).

En güncel anlamıyla çevre, bir canlının yaşam ortamıdır. Coğrafi açıdan çevre, insanın çevresi içindeki her türlü faaliyetinin incelenmesi, insanla çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimin kurallarının ortaya konması (Oğuz, 1982) olarak ifade edilirken, ekonomik açıdan çevre, tabiat ve insan tarafından şekillendirilen elemanların tümü (Arat, 1982) olarak görülmektedir. Toplumbilimciler çevreyi, bir bireyin, bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun biyolojik, toplumsal, kültürel yaşamını etkileyebilecek dış etmenlerin tümü (Ozankaya, 1975) olarak ifade ederken, ekolojistler, kâinatta bireyle ilişkili canlı ya da cansız her şeyi ifade eden bir kavram olarak tanımlamaktadırlar (Kıslıoğlu ve Berkes 1985). Bu son tanımın içerisine, doğal ve yapay çevre girmektedir (Özdemir, 1988). Doğal çevre, insan müdahalesi olmadığı için değişikliğe uğramamış çevre olarak tanımlanırken, yapay çevre, insanlığın varoluşundan beri gelişen bir süreç içinde müdahalesi ile oluşturduğu çevreye denilmektedir (Görmez, 1977).

Erinç’in (1984): "Canlı varlıkların, hayati bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve etkilendikleri mekân birimlerine o canlının veya canlılar topluluğunun yaşam ortamı veya çevre denir" tanımı da, çevre ile ilgili başka bir tanımdır.

Bize göre ise çevre, sadece çevre bilimcileri tarafından yukarıda tanımı verilen çevre değildir; aynı zamanda çevre, insanın kendisi, akrabaları, insanlık ailesi, görünen âlemlerin ötesinde görünmeyen âlemlerdir.

“İnsan etrafına bir bakmalı” cümlesindeki “etraf” da çevre anlamındadır. “Etraf”, taraf’ın çoğuludur. “Taraf” da yön ve çevre demektir. “Her tarafı aradım, onu bulamadım.” Cümlesinde de “taraf” yine yer, yön ve çevre demektir. Şu halde çevre, insanı, çepeçevre kuşatan canlı-cansız her şeydir.

Bir başka ifade ile çevre, insanın temas kurduğu herkes ve ihtiyaç duyduğu her şeydir. İnsan, en yakından en uzağa evrenin her şeyine muhtaç olduğuna göre, öyleyse bütün bir evren canlısıyla-cansızıyla, görüneni ve görünmeyeni ile insanın çevresidir.

Çevre, temas kurduğumuz herkes ve ihtiyaç duyduğumuz her şey olduğuna göre, mikro âlemden makro âleme, en küçükten en büyüğe kadar her şeyin ve bütün bir kâinatın bizim çevremiz olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle çevre, küçük bir kâinat olan insan ve büyük bir insan olan kâinatır. Kâinat, insanın evi, sarayı ve çevresidir. İnsan da kâinat da temiz olmalı ve temiz kalmalıdır. (Karakaş, 2011)

Çevre ve Din

Dinin iki önemli kaynağından biri Kur'an, biri de Sünnet'tir. Biz bu iki kaynak perspektifinden çevreye ve olaylara bakmak istiyoruz. Çünkü çevrenin sahibi ve yaratıcısı olan Allah¹ ve Allah'ın bize peygamber olarak gönderdiği Hz. Muhammed (s.a.s.) de² böyle istiyor.

“Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak. Bak ki, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor. (Bir bahar mevsiminde yeri nasıl diriltiyorsa, haşır baharında da) ölüleri O diriltecektir. O her şeye hakkıyla kadirdir.” (er-Rum 30/50)

“Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin hükümrانlığını, o muazzam saltanatı? Düşünmezler mi Allah'ın yarattığı her hangi bir mahlûktaki ilahî düzenlemeyi? Onu da düşünmezlerse bari ecellerinin yaklaşmış olabileceği ihtimalini? O halde bu söze (Kur'an'a) iman etmedikten sonra daha hangi söze inanırlar?” (el-A'raf 7/185) “Bakıp düşünmezler mi deve nasıl yaratılmış? Gök nasıl kurulup uçsuz, bucaksız yükseltilmiş? Dağlar nasıl da yeri tutup, dengeleyen direkler halinde dikilmiş? Yeryüzü nasıl yayılıp hayata elverişli hale getirilmiş?” (el-Gaşiye 88/17-20)

Bu ve benzeri ayetleriyle Cenab-ı Hak çevreye kendi rızası istikametinden bakmamızı, okumamızı, anlamamızı istiyor. Peygamberimiz zaten bu bakış tarzının bir ifadesi ve uygulamasıdır.

Kur'an, kâinat kitabının ezeli tercümesi ve ebedî tercümanıdır. Kur'an kâinatı okuyor ve çevreden bahsediyor; çevre de Kur'an'ı onaylıyor. Bize düşen ise, Allah'ın iradesi ve rızasına uygun bir şekilde Kur'an'ı, evreni ve çevreyi okumaktır.

- 1) “Bu gün sizin dininizi kemale erdirdim. Size olan nimetimi tamamladım ve din olarak da size İslam'ı seçtim.” (el-Maide, 5/3) buyurmuş; adeta hoşnutluğumu, bu dini yaşamanıza, bu dine göre düşünmenize, bu dine göre adım atmanıza bağladım, demiştir. Yine buyurmuştur ki: “Kim İslam'dan başka din ararsa, (yani her kim Müslümanca bakışın dışına çıkarsa, Kur'an ve sünnete aykırı bir bakış ortaya koyarsa) o şey, ondan asla kabul edilmeyecektir. Ve o insan, ahirette hüsrana uğramışlardan olacaktır.” (Al-i İmran, 3/85) yani iflah olmayacaktır.
- 2) Hz. Peygamber (sav): “Kim, bizim dinimizin tasvip etmediği bir şey icad ederse o, (kişi ve işi) reddedilir.” buyurmuştur (Buhârî, *İ'tisâm*, 20; Müslim, *Akdiyye*, 17; 18; Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2).

Kur'an, nasıl Allah'ın kitabı ise, kâinat da Allah'ın kitabıdır. Kur'an'a nasıl saygı duyuyorsak, zarar görmesin diye üzerine titriyorsak; kâinata ve içindeki her varlığa saygı duymalı ve zarar görmesin diye üzerine titremeliyiz. Çünkü evrendeki her varlık Allah'ın ayetlerinden bir ayettir. Konuya bu açıdan bakarsak çevre, Allah Teâlâ'nın güzel isimlerine özellikle de Kuddûs ismine ayna olmuş mukaddes bir varlık olarak karşımıza çıkar. Böyle bir bakışa sahip olan bir insan, çevreye kıyamaz, onu hor göremez, hor ve hovardaca kullanamaz. Hürmet eder, ihtiyacı kadar kullanır, temiz tutar, ona saygısızlık yapanlara fırsat vermez.

Çevreyi biz, istediğimiz gibi kullanmakla değil, Allah'ın istediği gibi, O'nun iradesine uygun kullanmakla görevliyiz. Çünkü çevrenin asıl sahibi O'dur. Biz emanetçiyiz. Biz dünyaya gelirken kendi irademizle gelmedik, Allah'ın iradesiyle geldik. Dünyadan giderken de kendi irademizle gitmiyoruz, O'nun iradesiyle gidiyoruz. Öyleyse yaşarken, çevreyi kullanırken kendi istediğimiz gibi yaşayamayız veya kendi istediğimiz gibi kullanamayız. Onun istediği gibi yaşamak ve O'nun rızasına uygun kullanmak mecburiyetindedir.

Bu mecburiyet O'nun icbarının sonucu değildir. Çünkü Allah, emir ve yasaklarına uymakta insanları serbest bırakmıştır (*Kehf* 18/29). Öyleyse bu mecburiyet neyin nesidir? Akıllı ve vicdanlı olmanın gereğidir.

Bu çerçeveden bakınca Kur'an, bütün ilimleri içeren bir ilim, bir eğitim, bir zikir, bir fikir, bir şükür, bir dua, bir da'vet, bir hukuk, bir halkla ilişkiler, bir iletişim, bir ahlak kitabı olmanın yanında; aynı zamanda bir "çevre kitabı", "çevre yasası" ve "çevre nizamnamesi"dir de diyebiliriz.

Çevre bilinci veren üç büyük öğretmen: Kur'an, sünnet ve kâinat şeklinde tespit edilmektedir. İçinde yaşamış olduğumuz evrenin ve çevrenin sahibi ve sanatkârı olan Allah'ı akıl ve şuur sahiplerine tanıtan üç büyük tanıtıcı vardır.(Nursî, 2002) Bunlardan biri Kur'an, biri sünnet, biri de kâinat denilen evrenin yani çevrenin bizzat kendisidir; evren, hal diliyle bir taraftan Yaratıcısını anlatırken, bir taraftan da: "Benim ne kadar temiz ve düzenli olduğumu görüyorsunuz; lütfen beni kirliletmeyin ve düzenimi bozmayın," demektedir. Bunlar aynı zamanda çevre bilinci veren üç büyük öğretmendir.

Kur'an'da Maddî ve Manevî Çevre: Amel Teması

Çevreyi ve çevre ahengini korumayı teşvik eden ayetler çoktur. Biz onların sadece konumuzla doğrudan alakalı olanlarını ele almaya çalışacağız. Şöyle ki:

"Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın! Savaş atları yetiştirin ki bu hazırlıkla Allah'ın düşmanlarını, sizin düşmanlarınızı ve onların ötesinde sizin bilemeyip de, ancak Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutup yıldırasınız. Allah yolunda her ne harcarsanız, onun karşılığı size eksiksiz ödenir, size asla haksızlık yapılmaz." (*el-Enfal* 8/60)

Bu âyetten çıkaracağımız sonuçlardan biri şudur: Güzel ve huzurlu bir çevre Allah'ın insanlara bir lutfudur. Bu çevreyi sürdürmek ve bozmak isteyenlere fırsat vermemek için kuvvet hazırlamak ve tedbir almakla mükellef kılınmışız. Bunun için atacağımız her adım, Allah yolunda vereceğimiz her kuruşun karşılığı tastamam bize döndürüleceği ve çevreyi bozan hiçbir zalimin zulmüne maruz bırakılmayacağımız, yukarda ki ayet-i celile ile net bir şekilde ortaya konulmuştur.

“Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. O da onlara: “Ey halkım!” dedi, “yalnız Allah'a ibadet edin, çünkü sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Hem ölçü ve tartıyı eksik tutmayın. Ben sizin bolluk içinde olduğunuzu görüyorum. Ama böyle devam edecek olursanız, sizi azapla kuşatacak olan bir günden korkuyorum.” (Hud 11/84)

“Ey halkım! Ölçü ve tartıyı dengi dengine tam tutun, halkın hakkını yemeyin ve ülkede müfsitlik ederek fenalık yapmayın.” (Hud 11/85)

Bu ayetlerle, bolluğun vermiş olduğu şımarıklıkla ve savurganlıkla bir gün darlığa düşülebileceğine; cimrilüğün ve aç gözlülüğün vermiş olduğu evhama da ölçüde ve tartıda haksızlık yapılabileceğine; bunun da insanı bozgunculuğa ve hüsrana sürükleyeceğine dikkat çekilmiştir. Bu ayetlerle çevre huzurunun korunması istenmiştir.

“O çok merhametli Allah'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve cahil kimseler kendilerine laf attığı zaman (incitmeksizin) "selam" derler (geçerler)”. (el-Furkan 25/63)

“Ve onlar ki, harcadıklarında ne israf, ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.” “Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan günahı(nın cezasını) bulur.” (el-Furkan 25/67-68)

“Ve onlar ki, yalan şahitlik etmezler, boş bir şeye rastladıkları zaman vakar ile (oradan) geçip giderler.” (el-Furkan 25/72)

Bu ayetlerle de çevreci insanların özellikleri anlatılıyor: Onlar merhameti sonsuz Allah'ın kullarıdır. Onun içindir ki onlar kibirli ve havalı değil, mütevazıdır. Cahillerin ve çevre düşmanlarının cahilce sataşmalarına ve davranışlarına selamla, yumuşak sözle ve örnek davranışlarla cevap verirler. Ne israfçıdır, ne de cimridirler. Allah'tan başka bir ilah aramazlar, haksız yere cana kıymazlar. Zina etmezler. Çünkü en büyük ihanet ve çevre kirliliğinden biri de budur.

"Ölçeği tam ölçün de hak yiyenlerden olmayın." "Ve doğru terazi ile tartın." "Halkın eşyalarını değerinden düşürmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın." (eş-Şuara 26/181-183)

Bu ayetler, tam bir çevre yasasıdır adetâ.

“İman edip salih amel (iyi işler ve ibadetler) yapanların kötülüklerini elbette örteriz ve onlara, yaptıklarının daha güzeli ile karşılık veririz.” (el-Ankebut 29/7)

İman, kalb ve çevresini küfür ve nifak kirlerinden arındırmak; salih amel de bedeni, evi, sokağı, mahalleyi, şehri ve ülkeyi her türlü pislikten arındırıp ülkeyi ve ülke insanını

rahat ve huzurlu bir çevreye kavuşturmadır. Salih amel, dürüst ve sağlam iş, güzel ve temiz çevre demektir. Bu işte görev alan adamlar da salih adamlardır. Salih adamlar, Aynı zamanda çevreci insanlardır. Her salih adam aynı zamanda çevreci insandır, ama her çevreci insan salih adam olmayabilir. Çünkü salih adam olmanın iki şartı daha vardır:

1. Güzel ve doğal çevreyi yaratan ve bize armağan eden Yüce Allah'a inanmak, sevmek, itaat ve ibadet etmektir.
2. İmanın gereği olarak da dürüst ve sağlam iş yapmak. Sağlam yerde, sağlam bina yapmak, sağlam köprü yapmak, iyi telefon, iyi otomobil vs. üretmek, usûlüne uygun namaz kılmak, usûlüne uygun zekât vermek vs. Bunların hepsi için Cenab-ı Hak, "salih amel" tabirini kullanıyor. Salih amel, iyi, sağlam ve dürüst iş yapmak demektir. İman edip salih amel yapanları Cenab-ı Hak, salihler zümresine katacağını (*el-Ankebut* 29/9) altlarından ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennet köşklarine yerleştireceğini (*el-Ankebut* 29/8) namazlarını kılan, zekâtlarını veren ve âhirete de kesin olarak inanan bu insanların Rableri tarafından bir hidayet üzere olduklarını, kurtuluşa ereceklerini, naim cennetlerine yerleştirileceklerini (*Lokman* 31/8) haber vermektedir.

Kur'an'a Göre Çevrede Maddi-Manevi İfsat

Yukarda da ifade edildiği gibi Kur'an bir taraftan evrendeki çevre ahengini dikkatlere sunuyor, bir taraftan bu ahengi korumayı emrediyor, bir taraftan da çevreye zarar vermeyi yasaklıyor ve zarar verenleri tehdit ediyor.

İlk iki madde ile ilgili ayetleri yukarda verdik. Şimdi çevreye zarar vermeyi yasaklayan ve zarar verenleri uyaran bazı ayetleri ele alalım:

"Yeryüzünde ifsad edip ıslah etmeyen müfsitlerin (çevreyi tahrip eden) bozguncuların emrine uymayın." (*eş-Şuara* 26/151-152) Buyuran Allah, zenginlikleriyle şımaran birçok ülkeyi ve halklarını helak ettiğini, mülklerinin varisi olduğunu söylüyor (*el-Kasas* 28/58). Buna en büyük misal olarak da Hz. Musa'nın (a.s.) kavminden olan Karun'u gösteriyor. O Karun ki onun hazinelerinin anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona demişti ki: "Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez." (*el-Kasas* 28/76)

Çevreyi ve insanları kirletenlere misal olarak Lut (as) kavmini gösteren Allah, (*el-Ankebut* 29/33) onları ve benzeri kavimleri helak ettiğini şöyle ilan ediyor:

"Nitekim onlardan her birini günahları sebebiyle suç üstü yakaladık: Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine yazık ediyorlardı."

Bu ayet-i kerimelerle Cenab-ı Hak, despotluk ve zulümleriyle meşhur Karun, Firavun ve Haman gibi en büyük çevre düşmanlarını, sapık cinsel ilişkileri, taciz ve tecavüzleriyle çevreyi kirleten ve bütün bir çevrenin helakine sebep olan Lut kavmini dikkatlere sunuyor, önceki çevre düşmanı sapık kavimlerin başına gelen azap çeşitlerini sıralayarak

tarihe bir ibret tablosu bırakıyor. Böyle yaparsanız, böyle olursunuz, aklınızı başınıza alın, dercesine.

Şu ayetler de temiz çevreyi korumaya yönelik emirleri ihtiva etmekte ve her mü'minin bu temiz çevreyi korumakla yükümlü bir çevreci olduğunu ilan etmektedir:

“Ey iman edenler! Allah’ın size helal kıldığı o güzel ve temiz nimetleri kendinize haram kılmayın, haddi aşmayın! Çünkü Allah haddini aşanları asla sevmez.”

“Allah’ın size rızık olmak üzere yarattığı şeylerden helal ve temiz olarak yeyin!

Kendisine iman ettiğiniz Allah’a karşı gelmekten sakının!” (*el-Maide* 5/87-88)

“Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felah bulasınız!

“Şarap ve kumarla şeytanın yapmak istediği tek şey, sizin aranızda düşmanlık ve kin salmak, sizi Allah’ı zikretmekten ve namazdan alıkoymaktır. Artık bu habis şeylerden vazgeçtiniz değil mi?” (*el-Maide* 5/90-91)

“De ki: “Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını ben okuyup açıklayayım:

O’na hiçbir şeyi ortak yapmayın, anneye babaya iyi davranın, fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, çünkü sizin de onların da rızıkını veren Biz’iz. Kötülüklerin, fuhşiyatın açığına da gizlisine de yaklaşmayın! Allah’ın muhterem kıldığı cana haksız yere kıymayın! İşte aklınızı kullanırsınız diye Allah size bunları emrediyor.” (*el-En’am* 6/151)

“Ey Âdem’in evlatları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin. Yiyin, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri asla sevmez.”

“De ki: “Allah’ın kulları için yaratıp ortaya çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları haram kılmak kimin haddine?” De ki: “Onlar, dünya hayatında iman etmeyenlerle birlik-te, iman edenlerindir.

“Kıyamet günü ise yalnız müminlere mahsustur. İşte Biz, bilip anlayan kimseler için, âyetleri bu şekilde açıklıyoruz.” (*el-A’raf* 7/31-32)

“Bir de düşünün ki Allah sizi Âd halkına halef yaptı ve dünya üzerinde size imkânlar bahsetti. Arzın düzlüklerinde saraylar kurup, dağlarını yontarak evler yapıyorsunuz. Allah’ın nimetlerini düşünün de, bozgunculuk yaparak dünyada karışıklık çıkarmayın.” (*el-A’raf* 7/74)

Kur’an-ı Kerim’in: “Yer-gök, yerde ve gökte olan her şey Allah’ı zikir ve tesbih ediyor.” (*el-İsra* 17/44) âyetinden, sevgili Peygamberimizin: “Yer bana mescid kılındı.” (Buhari, “*Teyemmüm*”, 1) sözlerinden anlıyoruz ki dünyanın, hatta kâinatın tamamı bir mescit, bir mâbeddir. Mescid, Allah’a itaat edilen, secde edilen; mâbed ise, Allah’a ibadet edilen yer demektir. Bu evrende Allah’a itaat ve ibadet edilmeyen yer olmadığı gibi, Allah’a itaat etmeyen varlık da yoktur. İnsanların bir kısmı hariç, her şey, her yerde kendi özel dili ve haliyle Allah demektedir, büyük bir muhabbet ve iştiaqla üstlendiği görevi yapmaktadır.

Kâinatın her varlık çevrecidir. Kâinatın temizlik ve düzeninin bozulmaması için elinden gelen bütün gayretini sarf etmektedir. İşte böylesine tertemiz bir mâbet, tertemiz bir mescid ve tertemiz bir evreni önümüze koyan Rabbimiz, insandan da bu mabedi kirletmesini, yaşamaya ve ibadete elverişli halini, ahengini bozmasını istemiştir. Bu ahengi bozanları “müfsid=bozguncu” olarak ilan etmiş, bozguncuları sevmediğini de şöyle dile getirmiştir: “Sakin yeryüzünde düzeni bozma. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.” (*el-Kasas* 28/77)

Caminin içindeki bir çöpü, alıp atılması gereken yere atmak kadar küçük bir işin dahi mükâfatsız kalmayacağını (Tirmizî, *Fezâilü'l-Kur'an*, 19) Peygamberine söyleten Allah, elbette tertemiz yarattığı ve istifademize sunduğu şu yeryüzü mescidinin de temiz tutulmasını isteyecek ve kâinat mabedinin ahengini ve bu mabedde ibadet eden varlıkların istirahatini bozanları da cezalandıracaktır. İslam'ın temizliğe, düzene ve ahenge verdiği önem, -yukarda ki izahtan da anlaşılıyor ki- temiz çevreye verdiği önemden kaynaklanmaktadır.

Şu anda biz kâinat denilen muhteşem bir mabedin içinde bulunuyoruz. Bu mabedin banisi ve mimarı olan Allah, Kur'an-ı Kerim'de buyuruyor ki: “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'a ibadet ediyor. Evrende Allah'ı hamd ile tesbih etmeyen, Ona ibadet etmeyen hiçbir şey yoktur. Lakin siz onların zikrini ve ibadetlerini anlamıyorsunuz. Buna rağmen sizi hemen cezalandırmak istemiyor; çünkü o Halim'dir. Tevbe ve itîfârınızı istiyor, çünkü o Gafûr'dur.” (*el-İsra* 17/44)

Bu naslar bize, her şeyin Allah dediğini ve Allah'a ibadet ettiğini, âlemin bir cami ve bir mâbed, her şeyin, insanların ve cinlerin de bir abd ve abid olduğunu anlatmaktadır. Buna en açık delillerden biri de Kur'an'ın: “Ben cinleri ve insanları ancak ve ancak beni tanırsınlar ve bana ibadet etsinler diye yarattım.” (*ez-Zariyat* 51/56) âyetidir. Öyleyse bu kâinat bir mabed gibi korunmalı, temiz tutulmalı veya temizlik üzerine kurulmuş olan düzeni bozulmamalı ve bozanlara da fırsat verilmemelidir.

İşte böyle Yüce Allah bir taraftan isimleri, icraatı ve ahlakıyla temizlik dersi verdiği gibi; bir taraftan da “Hiç şüphesiz Allah maddî ve ma'nevî kirlilerden arınanları sever.” (*el-Bakara* 2/222) şeklindeki ayetleriyle de bize temizliğin, çevreyi temiz tutmanın önemini ve kendisi tarafından sevilmenin sebebi olduğunu anlatıyor.

Bu gerçeği, güzel ahlaki ve güzel sözleriyle çok iyi anlatsın diye de son peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.) Efendimizi görevlendiriyor ve Ona “Temizliğin imandan” (Müslim, “*Tahâret*”, 1) olduğunu söyletiyor.

Tevbe ile kalbini günah kirlerinden temizlemeyen, abdest ve boy abdesti ile de maddî temizliğini yapmayan, elbisesini ve çevresini temiz tutmayan namaz kılamaz, Allah'a yaklaşamaz, Allah'ın rızasına nail olamaz, cennete ve ebedî saadete kavuşamaz. Kötü haslet ve batıl itikatların, günah ve bid'atların manevî kirlilerden olduklarını unutmamalıyız.

Yukardaki izahattan anlaşılıyor ki Allah, her konuda olduğu gibi çevre temizliğinde de kendisinden ve görevlendirdiği son peygamberden ders ve ibret almamızı ve çevreyi

kirlitemememizi istiyor. Yaratıcınız nasıl temizse, siz de temiz olun, yaratıcınız nasıl sağlam, planlı, programlı, adaletli iş yapıyorsa, siz de öyle temiz, sağlam, planlı-programlı adaletli iş yapın, diyor.

Bu güzel çevre, bu kusursuz kâinat Allah'ın bize armağanı ve emanetidir. Armağan teşekkür ister, nankörlük istemez. Emanet ise, sadakat, dikkat ve riayet ister; hıyanet istemez. Nankörlüğün ve hıyanetin cezası çok ağır olduğu içindir ki yerler, gökler, dağlar o yükün altına girmeyi göze alamamışlardır. (*el-Ahzab* 33/72) Onun hakkından ancak ben gelirim diyerek, onu tartacak, tanıyacak, tadacak, görececek, takdir edecek cihazlar bende var, diyerek emaneti insan üzerine almıştır.

Çevreyi koruyacak, kollayacak, onu emanet edeni takdir edecek keyfiyet ve kabiliyette yaratılmış olmasına rağmen, koruyacağına dair de söz vermiş olmasına rağmen insan, bu görevini yapmaz da, Allah ve Resûlü'nün çevre yasalarını çiğner, çevreyi kirlendir, çirkin kullanırsa, sadece cansız ve akılsız varlıklardan aşağı düşmekle (*el-A'raf* 7/179) kalmaz, kendi elleriyle kendi kıyametini koparır, çevreyi ve evreni yaşanmaz hale getirir. Dünya ve ahiret mutluluğundan mahrum kalır.

Kâinat ve içindekilerin sahibi, sanatkârı ve yaratıcısı olan Allah, yaşamamıza elverişli öylesine güzel, öylesine temiz bir çevre yaratmış, öylesine muhteşem bir kâinat ortaya koymuş ve ona öylesine mükemmel bir ahenk ve denge vermiş ki onda hiçbir kusur yoktur. Hatta Yüce Yaratıcı bu konuda meydan okuyor ve buyuruyor ki: “Yedi kat göğü bir biriyle tam bir uyum içinde yaratan O'dur. Rahmanın yaratmasında hiçbir düzensizlik göremezsin. Gözünü çevir de bak, her hangi bir kusur bulabilir misin? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak. Her bakışında gözün bir kusur bulamayacak, şaşkın ve bezgin bir şekilde geri dönecektir.” (*el-Mülk* 67/3-4).

Allah bu muhteşem icraatını bir hesapla yaptığını ve akıllara durgunluk verecek derecede milim şaşmaz bir ölçü ile yürüttüğünü de bize şu ayetleriyle haber veriyor: “Muhakkak ki biz, her şeyi bir kaderle, bir ölçü ile yarattık.” (*el-Kamer* 54/49) “Yağmuru bile bir ölçü ile indirmekteyiz.” (*Hicr* 15/21), “Güneş ve ay bir hesapla hareket ederler” (*er-Rahman* 55/5), “Allah ölçüyü koydu ki siz de ders alıp ölçü dışına taşmayasınız. Öyleyse siz de tartıyı adaletle yapın, sakın teraziye yanlış yaptırmayın, dengeyi bozmayın.” (*er-Rahman* 55/7-9).

Kâinat ve içindeki şeyler, Allah Teâlâ'nın bu sözlerini onaylıyor. Biz de görüyoruz ki kâinatta ölçüsüz ve dengesiz hiçbir şey yok. Allah hem kelamıyla, hem de icraatıyla bize ders veriyor, örnek oluyor.

Sadece göklerde değil, yerde, yeryüzündeki varlıklarda kısaca bütün bir kâinatta kimse bir kir, bir kusur, bir ayıp, bir dengesizlik, bir ölçüsüzlük bulamamaktadır, bulamayacaktır. Allah Teâlâ, öyle temiz, öyle güzel, öyle kusursuz bir çevre, bir kâinat gözümüzün önüne koymuş ki bu mükemmeliyet Gazali gibi yüksek dimağlara: “İmkân dairesinde, olması muhtemel kâinatlar içinde bu günkü kâinattan daha güzeli olamaz.” dedirtmiştir.

Gök kubbe pırıl pırıl, yıldızlar parıl parıl, yeryüzü pırıl pırıl. Işık ve ısısına muhtaç olduğumuz güneş parıl parıl. Hayatımızın kaynağı olan su tertemiz, her an teneffüs ettiğimiz hava tertemiz, havamıza oksijen üreten ve bize psikolojik bir haz veren yeşil tertemiz.

miz, toprak tertemiz, topraktan gelen ve soframızı süsleyen, bize can, kan ve enerji olan ürünler tertemiz, zümrüt yeşili rengiyle insanları kendine çeken deniz ve denizden gelen ürünler tertemiz. Beşerin bulaşık eli değip de herhangi bir yere ve bir şeye kir bulaştırmadıktan sonra her yer ve her şey tertemiz.

Bu temizlik Allah'tan gelmektedir. Onun bir ismi Kuddûs=pampâk demek, bütün noksanlıklardan münezze, sapıkların batıl düşüncelerinden uzak, çevreyi ve evreni, evrenin bütün varlıklarını temizleyen ve güzelleştiren demektir. (Bkz. Nursî, 2006) Yüce Allah'ın bir ismi de Tahir, temiz demek, bir ismi Mutahhir, bütün varlıkları tertemiz yapan, maddî ve manevî kirlere arındıran demektir. Böyle bir Allah'ın işi, icraatı ve ürünü de elbette temiz olacaktır.

Yüce Allah bir taraftan isimleri, icraatı ve ahlakıyla temizlik ve çevre düzenlemesi dersi verdiği gibi; bir taraftan da “Hiç şüphesiz Allah maddî ve ma'nevî kirlere arınanları sever.” (*el-Bakara 2/222*) şeklindeki ayetleriyle de bize temizliğin önemini ve kendisi tarafından sevilmenin sebebi olduğunu anlatıyor.

Bu doğrultuda güzel yaratılan bir çevreyi takdir edemeyenleri, üstelik kirletenleri, azıp sapanları, haddini aşanları Yüce Allah, Rahman süresinde şiddetle kınıyor; aynı ayeti 31 defa tekrar ederek şöyle ikaz ediyor: “Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayıp, nankörlük yapabilirsiniz?” (*er-Rahman 55/13*) “Mücrimler, (gerek Allah'ın ve gerekse kulların haklarına tecavüz edenler, çevresine, içinde yaşadığı ortama ve doğaya ihanet edenler) simalarından tanınır da perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar. Zincire vurulup sonra da Cehenneme atılıverirler.” (*el-Hakka 69/30*).

Ortalığı fesada veren, ekinleri tahrip edip, nesilleri ve çevreyi bozan müfsitlerin bu yaptıklarını Cenab-Hak “fesad= bozgunculuk” olarak niteliyor ve bu işi yapanları sevmediğini ortaya koyuyor. Ardından da şöyle buyuruyor: “O adama: Allah'tan kork da fesat çıkarma!” denildiğinde, kendini benlik ve gurur kaplar ve bu, onu daha fazla günaha sürükler. Böylesinin hakkından cehennem gelir. Gerçekten ne fena yataktır o cehennem!” (*el-Bakara 2/205-206*).

Çevre Düşmanı: Günahlar

Çevre düşmanlarının başında günahlar gelmektedir. Günahlar, zaten maddî ve manevî çevremize zararlı oldukları için günah olmuş ve yasaklanmışlardır.

Kaynaklarımızda denilmiştir ki: “Lâ sağîrete maalisrar ve lâkebîrete maalistiğfar!” Yani ısrarla küçük günah büyür, büyük günah olur; istiğfarla da büyük günah küçülür, yok olur (*es-Sehavî, 1405*). Diğer bir ifade ile eğer küçük bir günaha ısrar ediliyorsa, o küçük günahı işlemek adet haline getirilmişse artık o küçük değil, büyük günah olmuştur. Eğer bir insan günahının ardından istiğfarda bulunuyor, tevbe edip Allah'tan bağış isteyebiliyorsa işlediği günah büyük de olsa o istiğfar o günahı eritir.

Kâfir en büyük günahı günah görmezken, mümin ve Müslüman da en küçük günahı büyük günah gibi görür, kendisini bir dağın altında kalmış gibi hisseder, ezilir, acı ve ıstırap çeker. Bu durum da onun kurtuluşuna vesile olan bir çeşit tevbe olur.

Büyük ve küçük günahlar özet olarak tanıtılmalıdır. Bundan maksat, nefsin meşru olmayan arzularıyla, Allah'ın razı olduğu şeyleri birbirinden ayırmak, insanları Allah'ın razı olduğu şeylere yönelmektir. Yukarda ifade ettiğimiz gibi günah, ya Allah hakkına, ya da kul hakkına, tecavüzdür. Bu da çevreye yapılmış en büyük kötülük ve en büyük saygısızlıktır.

İnsana neyin günah ve neyin günah olmadığı öğretilbilir ve insan, günah işlemekten korkar ve utanır hale getirilebilirse; işte o zaman ona çevreye saygı da öğretilmiş ve aynı zamanda huzurlu yaşamanın yolu gösterilmiş olacaktır. Kur'an'ın gayesi, bir taraftan iyi ve güzel şeyleri emretmek, bir taraftan da kötü ve çirkin şeyleri yasaklamakla, aslında insanı çevreye zararlı bir varlık olmaktan korumak, aynı zamanda hem insanı ve hem de çevreyi bütün kötülüklerden kurtarmaktır.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim kâinat-insan ilişkisine özenle vurgu yaparken, aynı zamanda evren-Allah bağlantısını da sıklıkla belirtir. Allah'ın zatı hakkında değil de sıfatlarının tecellisi olan mahlûkat üzerinde düşünmek suretiyle tefekkür yapılması gerektiği, nebevî bir buyruktur.

Yaratılmışların güzel olduğu, bir kabul olarak değerlendirildiğinde, onları yaratan Allah'ın da isim ve sıfatlarındaki mükemmellik doğal olarak kabul edilmektedir. Sanattan sanatkâra yönelik oluşan bilgi, bu sonucu doğurmaktadır. Güzel, mükemmel ve düzgün olarak yaratılan mahlûkatın yaratılış dengesinin korunması, ilahi bir buyruktur.

Küçük bir kâinat olan insan bedeninde, lüzumsuz bir şey olmadığı gibi, büyük insan olan kâinatda da israf edilmiş bir şey yoktur. Var olan her şey ekosisteme hizmet etmektedir. Bu iş ve icraatıyla Allah insana ahlak ve denge dersi vermekte, adeta "Benim ahlakımla ahlaklanın, israf etmeyin" buyurmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de çevreden bahsedilirken, aynı zamanda temizlik vurgusu da yapılmakta, bu da, imanın bir gereği olarak tanımlanmaktadır. Mü'min, imanının gereği olarak hem kendisini ve hem de çevreyi temiz tutmakla mükellef tutulmuştur. Günahların da çevreye yansıyan bir kir olduğu unutulmamalıdır.

Buna göre mü'minin çevreyle olan ilişkisinde, salih amellere sahip olması gerektiği, çevre için büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, Kur'an-ı Kerim'de çevre konuları sosyal ve evrensel bir boyutta işlenmekte ve ardından da bireyin kalbî ve fiilî amellerine vurgu yapılmaktadır. Yani kalbi salih ve temiz olanın, bedeni temiz ve ameli salih olur. Bedeni ve ameli salih olanın, çevresi de salih ve temiz olur.

Kaynakça

Arat, Zeynep, "İktisat ve Çevre", *Çevre İlim Sempozyumu*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1982, s.57.

- Bektaşoğlu, Mustafa, “Çevre”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara, 1999, sayı:102.
- Buhari, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillah, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, (1. Basım), y.y., 1422.
- Çağıl, Necdet, “Kur'an Işığında Çevre Gerçeği ve Çevre Bilinci”, *EKEV Akademi Dergisi*. Erzurum, 2008, sayı:36
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak b. Beşîr, *Sünen*, thk. Muhammed Muhittin Abdülhamid, El-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, trs.
- Erinç, Sırrı, *Ortam Ekolojisi ve Degradasyonel Ekosistem Değişimleri*, İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1984, s.3
- Görmez, Kemal, *Çevre Sorunları ve Türkiye*, Gazi Kitabevi, Ankara, 1997, s.1
- İbn Mâce, Ebû Abdillah b. Yezîd el-Kazvînî (t.y.), *Sünen*, thk. Muhammed Fuat Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyyeh, y.y., trs.
- Karakaş, Vehbi, *Farklı Bir Bakış Açısıyla Kur'an ve Sünnette Çevre*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, s.14.
- Kışlalıoğlu, Mine , Berkes Fikret (1985). *Ekoloji ve Çevre bilimleri*. Ankara: TÇSV. Yayınları, s.18.
- Müslim, İbn Haccac Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahih*, thk. Muhammed Fuat Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Nursî, Said, *Lem'alar*, Sinan Matbaası, İstanbul, 1959, s.286-289.
- Nursî, Said, *Sözler*, Sinan Matbaası, İstanbul, 1958, s.243.
- Oğuz, Erol, “Coğrafya Açısından Çevre”, *Çevrebilim Sempozyumu*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1982, s.33
- Ozankaya, Özer, *Toplumbilim Terimler Sözlüğü*. T.D.K. Yayınları, Ankara, 1975.
- Özdemir, Şevket, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarında Duyarlılık*, Palme Yayınları, Ankara, 1988, s.10.
- Es-Sehavî, Şemsüddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdîrahman b. Muhammed, *el-Mekasidü'l-Hasene fî beyanin Kesîrin Mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehireti ale'l-elsineh*, Muhakkik: Muhammed Osman el-Haşed, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1405/1985, c.1, s.725
- Et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa, *Sünen*, thk ve ta'lik: Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuat Abdülbaki, İbrahim Atve, 2. Basım, Şirketi Mektebeh ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1395/1975.

